

DOI <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2021-25-2-62-73>

УДК 373.3/5.015.31:[355.01:172.15] (477)

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-5343-0088>

Олександр Остапенко,
кандидат педагогічних наук,

Інститут проблем виховання НАПН України,
м. Київ

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-0255-4707>

Микола Тимчик,
кандидат педагогічних наук, доцент
Інститут проблем виховання НАПН України,
м. Київ

ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ В УМОВАХ ІДЕЙНО-СВІТОГЛЯДНОЇ КОНФРОНТАЦІЇ

Анотація. В статті висвітлено проблему військово-патріотичного виховання старшокласників в умовах ідейно-світоглядної конфронтації, що склалася внаслідок збройної та інформаційної агресії Російської Федерації проти України.

Сутність та мета статті полягає у висвітленні сучасного стану військово-патріотичного виховання старшокласників в умовах ідейно-світоглядної конфронтації; визначенні та обґрунтуванні критеріїв, показників та рівнів військово-патріотичного виховання старшокласників; педагогічних умов військово-патріотичного виховання старшокласників у закладах загальної середньої освіти.

У процесі дослідження застосовано теоретичні методи (аналіз, синтез, порівняння, класифікація, систематизація, узагальнення), емпіричні методи – педагогічне спостереження, бесіда, анкетування та тестування старшокласників, педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний) та статистичні методи – з метою порівняльного аналізу результатів дослідження, з'ясування динаміки кількісних змін у рівнях військово-патріотичної вихованості учнів старших класів закладів загальної середньої освіти.

Уточнено сутність поняття «військово-патріотичне виховання старшокласників в умовах ідейно-світоглядної конфронтації», з'ясовано, що причинами низького рівня військово-патріотичної вихованості старшокласників, насамперед, є відсутність бажання брати участь у різних формах позакласної роботи військово-патріотичної спрямованості. Визначено, що проблема методичної підготовки викладачів навчального предмета «Захист України» полягає в тому, що переважна більшість викладачів – вчителі-сумісники предметів гуманітарного циклу та фізичної культури.

Наукова новизна досліджуваної проблеми полягає в тому, що вперше розроблено педагогічні умови військово-патріотичного виховання старшокласників у закладах загальної середньої освіти в умовах ідейно-світоглядної конфронтації.

Матеріали статті можуть використовуватися в організації та проведенні занять з предмета «Захист України», в процесі позакласної і позашкільної роботи з військово-патріотичного виховання в закладах загальної середньої освіти, підготовці викладачів з предмета «Захист України», керівників гуртків та секцій з військово-прикладних видів спорту та ігор.

Ключові слова: військово-патріотичне виховання, старшокласники, педагогічні умови, гібридна війна, ідейно-світоглядна конфронтація, педагогічні умови, підготовка, форми, методи.

© Олександр Остапенко, Микола Тимчик, 2021

Вступ. Державний курс України на євроатлантичну інтеграцію, реформування Збройних Сил України згідно зі стандартами країн НАТО, виклики щодо збереження цілісності й державності України, окупація та анексія Автономної Республіки Крим Російською Федерацією, завдання консолідації суспільства – фактори, що зумовлюють запит суспільства на підвищення ефективності військово-патріотичного виховання учнівської молоді в закладах загальної середньої освіти з метою виховання громадянина-патріота, захисника України, готового зі зброєю в руках надійно захищати територіальну цілісність країни.

Водночас, рівень військово-патріотичного виховання старшокласників в умовах ідейно-світоглядної конфронтації не відповідає сучасним вимогам.

Актуальність дослідження проблеми військово-патріотичного виховання старшокласників в умовах ідейно-світоглядної конфронтації викликана також низкою суперечностей між суспільною значущістю військово-патріотичного виховання старшокласників в умовах ідейно-світоглядної конфронтації і недостатньою теоретичною розробленістю з даної проблеми; значним потенціалом закладів загальної середньої освіти щодо військово-патріотичного виховання старшокласників в умовах ідейно-світоглядної конфронтації та низьким рівнем військово-патріотичної вихованості старшокласників у закладах загальної середньої освіти; зростанням вимог щодо рівня професійної підготовки викладачів предмета «Захист України» та низьким рівнем їхньої готовності до професійної діяльності в закладах загальної середньої освіти.

Визначені суперечності та нагальна потреба їхнього розв'язання стали підґрунтям для гіпотези дослідження. Загальна гіпотеза дослідження полягає в тому, що військово-патріотичне виховання старшокласників в умовах ідейно-світоглядної конфронтації потребує комплексного підходу, сутність якого полягає у використанні форм і методів, що спрямовані на формування всебічної (освітньої, фізичної, психологічної, соціальної, морально-духовної) підготовки учнів старших класів до військової служби та захисту України.

Мета та завдання. Основна мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов військово-патріотичного виховання старшокласників в умовах ідейно-світоглядної конфронтації в закладах загальної середньої освіти. Відповідно завданнями дослідження є: вивчити сучасний стан військово-патріотичного виховання старшокласників в умовах ідейно-світоглядної конфронтації в

закладах загальної середньої освіти; визначити та схарактеризувати критерії, показники та рівні військово-патріотичної вихованості старшокласників; визначити та обґрунтувати педагогічні умови військово-патріотичного виховання старшокласників в умовах ідейно-світоглядної конфронтації в закладах загальної середньої освіти.

Методи дослідження. У процесі підготовки статті використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження (аналіз, синтез, порівняння, класифікація, систематизація, узагальнення), емпіричні методи – педагогічне спостереження, бесіда, анкетування старшокласників, педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний). Статистичні методи застосовано з метою порівняльного аналізу результатів дослідження, з'ясування динаміки кількісних змін у рівнях військово-патріотичної вихованості учнів старших класів закладів загальної середньої освіти.

Результати дослідження. Аналіз практики навчально-виховної роботи у закладах загальної середньої освіти свідчить, що рівень військово-патріотичного виховання старшокласників не відповідає сучасним вимогам.

У багатьох закладах загальної середньої освіти початкова військова підготовка на заняттях із «Захисту України» та військово-патріотичне виховання в процесі позакласної роботи організуються й проводяться на низькому методичному рівні. На заняттях із «Захисту України» форми й методи навчання і виховання, що спрямовані на формування в учнів старших класів освітньої підготовки до військової служби та захисту України, переважно вербальні. Очевидним є нехтування на заняттях із «Захисту України» формами й методами, що спрямовані на формування в старшокласників фізичної, психологічної, соціальної та морально-духовної підготовки до військової служби та захисту України.

У результаті теоретичного дослідження проблеми було визначено, що військово-патріотичне виховання старшокласників в умовах ідейно-світоглядної конфронтації – це система методологічних підходів, педагогічних цілей, форм, методів, способів та прийомів, виконання яких забезпечує особистість від впливу агресивного інформаційного середовища та забезпечує формування у підростаючої особистості високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, готовності до захисту України зі зброєю в руках, розвиток мотивації здобувати військові професії та проходити службу в Збройних Силах України.

Критеріями та показниками військово-патріотичної вихованості учнів старших класів

в умовах ідейно-світоглядної конфронтації є: *когнітивний критерій* (усвідомлення старшокласниками цінності військово-патріотичного виховання як важливої складової життєдіяльності особистості; знання учнем історії й традицій рідної школи, місцевості, історії України, історії Збройних Сил України, ролі війська у відстоюванні ідеалів свободи та державності України; обізнаність із формами військово-патріотичної вихованості); *емоційно-ціннісний критерій* (інтерес до традицій та історії Збройних Сил України, історії України; позитивне ставлення до різних форм позакласної роботи з військово-патріотичного виховання; прагнення до самовдосконалення в процесі військово-оборонної діяльності); *мотиваційний критерій* – *компонент довільного імпульсу* (готовність до військової служби та захисту України як морально-етична мотивація особистості; самовдосконалення у підготовці до військової служби та захисту України; вольове прагнення до участі в різних формах діяльності військово-патріотичної спрямованості); *діяльнісно-практичний критерій* (активність у проведенні пошукової роботи, вивченні історії і традицій Збройних Сил України, історії України, проявленні поважного ставлення до національних символів України, ветеранів Другої світової війни, людей похилого віку, учасників ООС (АТО), дітей війни; активність у змаганнях з військово-прикладних та військово-патріотичних спортивних іграх).

Старшокласників найбільш приваблюють ігрові, практично орієнтовані форми роботи з військово-патріотичного виховання, а саме: військово-патріотичні спортивні ігри «Хортинг-Патріот», «Сокіл («Джура») – 52 % респондентів; змагання з військово-прикладних видів спорту (47 %), участь у фізкультурно-оздоровчому патріотичному комплексі «Козацький гарт» (44 %), членство у патріотичних клубах – 41 % старшокласників (табл. 1).

Таблиця 1

Ставлення старшокласників до різних форм позакласної роботи з військово-патріотичного виховання

Форми виховної роботи	Учні 10–11 кл.
Патріотичні клуби	41 %
Участь у військово-патріотичних спортивних іграх «Хортинг-Патріот», «Сокіл («Джура»).	52 %
Участь у акціях «Громадянин», «Збережемо пам'ять про подвиг»	19 %
Тематичні вечори («Патріотизм нагальна потреба України», «Сепаратизм не пройде»	53 %
Змагання з військово-прикладних видів спорту	47 %

Святкування Дня Перемоги	28 %
Участь у «Вахті пам'яті Небесної сотні»	31 %
Участь у фізкультурно-оздоровчому патріотичному комплексі «Козацький гарт»	44 %
Факультативні курси («Видатні військові України»)	19 %
Архівно-пошукова робота	16 %
Уроки пам'яті, уроки мужності: «Їх славні імена в літописі Великої Вітчизняної»	11 %
Експедиції та екскурсії історичних подій	36 %
Фестивалі, концерти шкільної самодіяльності	23 %

Учні старших класів різною мірою готові захищати Україну зі зброєю в руках: 23,9 % старшокласників готові захищати Україну в разі мобілізації; 41,2 % старшокласників не має намірів у разі необхідності захищати Україну зі зброєю в руках; 29,4 % старшокласників поки що не готові захищати Україну зі зброєю в руках, але з часом, можливо, змінять свою позицію (табл. 2).

Таблиця 2

Розподіл відповідей старшокласників на запитання «Чи готові Ви у разі необхідності захищати Україну зі зброєю в руках?», у %

Відповідей на запитання «Чи готові Ви у разі необхідності захищати Україну зі зброєю в руках?»	Учні 10-11 кл. у %
Так, якщо мене мобілізують	23,9
Ні, не готовий/-ва, але з часом можливо розгляну таку необхідність	29,4
Ні пока не маю таких намірів	41,2
Важко відповісти	5,5

Результати опитування старшокласників щодо військово-патріотичної вихованості показують, що високий рівень військово-патріотичної вихованості демонструє 14,4 % учнів 10-х класів і 15,8 % учнів 11 класів; середній рівень, відповідно – 25,9 % і 27,6; низький рівень – 59,5 % і 59,7 % (табл. 3).

Таблиця 3.

Кількісні показники військово-патріотичної вихованості в учнів 10-11 класів

Рівні	учні 10 класів		учні 11 класів	
	осіб	%	осіб	%
Високий	13	14,4	осіб	%
Середній	25	25,9	14	15,8
Низький	52	59,5	27	27,6

Отже, результати проведеного констатувального етапу дослідження дали змогу умовно визначити три групи учнів 10–11 класів закладів загальної середньої освіти за показниками

військово-патріотичної вихованості в умовах ідейно-світоглядної конфронтації: низький, середній і високий.

Першу групу склали старшокласники з *низьким* рівнем військово-патріотичної вихованості. Це учні, які не усвідомлюють зміст військово-патріотичної вихованості, не відчують, що вона є важливою складовою життєдіяльності людини; вони не мають знань з історії українського війська, його ролі у відстоюванні ідеалів свободи, державності, незалежності та територіальної цілісності України. Старшокласники цього рівня не виявляють інтерес до діяльності, яка спрямована на підготовку до військової служби та захисту України; вони не відчують радісного переживання в процесі діяльності, яка спрямована на підготовку до військової служби та захисту України; у них відсутнє бажання брати участь у різних формах військово-оборонної діяльності.

Старшокласники з низьким рівнем військово-патріотичної вихованості не проявляють морально-етичної мотивації щодо виконання військового обов'язку; не прагнуть до самовдосконалення в процесі діяльності, яка спрямована на підготовку до військової служби та захисту України; в них відсутнє вольове прагнення брати участь у різних формах діяльності, яка спрямована на підготовку до військової служби та захисту України. Також старшокласники не проявляють активності у процесі вивчення предмета «Захист України».

До другої групи належать старшокласники із *середнім* рівнем військово-патріотичної вихованості. Ці учні недостатньо усвідомлюють зміст військово-патріотичної вихованості, не відчують, що вона є важливою складовою життєдіяльності людини; мають посередні знання щодо історії українського війська, розуміння його ролі у відстоюванні ідеалів свободи, державності, незалежності та територіальної цілісності України. Старшокласники цього рівня виявляють ситуативний інтерес до діяльності, яка спрямована на підготовку до військової служби та захисту України; мають нестійке бажання брати участь у різних формах військово-оборонної діяльності.

Старшокласники із середнім рівнем військово-патріотичної вихованості виявляють середню морально-етичну мотивацію щодо виконання військового обов'язку; не виявляють стійкого прагнення до самовдосконалення в процесі діяльності спрямованої на підготовку до військової служби та захисту України; не завжди проявляють вольове зусилля (прагнення) брати участь у різних формах діяльності, спрямованої на підготовку до військової служби та захисту України (змаганнях з військово-прикладних видів спорту, військово-патріотичних

спортивних іграх «Хортинг-Патріот», «Сокіл («Джура»)).

До третьої групи належать старшокласники з *високим* рівнем військово-патріотичної вихованості. Учні цієї групи усвідомлюють військово-патріотичну вихованість як важливу складову життєдіяльності людини; мають високі знання щодо історії українського війська, розуміння його ролі у відстоюванні ідеалів свободи, державності, незалежності та територіальної цілісності України. Учні 10–11-х класів цього рівня виявляють інтерес до діяльності, яка спрямована на підготовку до військової служби та захист України; проявляють радісне переживання в процесі діяльності, спрямованої на підготовку до військової служби та захисту України; бажання брати участь у різних формах військово-оборонної діяльності.

Старшокласники з високим рівнем військово-патріотичної вихованості проявляють високу морально-етичну мотивацію щодо виконання військового обов'язку, вольове прагнення брати участь у різних формах діяльності, спрямованої на підготовку до військової служби та захисту України (туристських походах, змаганнях з військово-прикладних видів спорту, військово-патріотичних спортивних іграх «Хортинг-Патріот», «Сокіл («Джура»)). Також старшокласники цього рівня виявляють активність у процесі вивчення розділів предмета «Захист України» (історія України, історія Збройних Сил України); проявляють поважне ставлення до національних символів України, беруть активну участь у туристських походах, змаганнях з військово-прикладних та військово-патріотичних спортивних іграх.

У процесі формуального етапу дослідження було визначено та експериментально перевірено педагогічні умови військово-патріотичного виховання старшокласників в умовах ідейно-світоглядної конфронтації, а саме:

- формування в старшокласників мотивації до військово-патріотичної діяльності;
- вдосконалення змісту, методів та організаційних форм щодо військово-патріотичного виховання старшокласників в умовах ідейно-світоглядної конфронтації;
- набуття старшокласниками позитивного практичного досвіду в процесі військово-патріотичних ігор «Хортинг-Патріот», «Сокіл («Джура») та в процесі тренувань з цих видів ігор.

Шляхи реалізації цих умов ми бачимо у використанні потенційних можливостей освітнього середовища закладу загальної середньої освіти, в якому навчаються старшокласники.

Перша педагогічна умова впроваджувалася з метою мотиваційно-ціннісного впливу на старшокласників та була спрямована на усвідомлення учнями старших класів того, що військово-патріотична вихованість є важливою складовою життєдіяльності особистості.

Друга педагогічна умова впроваджувалася з метою впливу на пізнавальну сферу старшокласників через збагачення змісту оновлених навчальних програм з предмета «Захист України» історією героїчної боротьби учасників революційних подій в Україні у 2004, 2013-2014 рр., Героїв Небесної Сотні, учасників антитерористичної операції та операції об'єднаних сил у Донецькій та Луганській областях, спротиву окупації та анексії Автономної Республіки Крим Російською Федерацією. В учнів старших класів формувалася образ патріота, героя-захисника України, стійкого до ворожої пропаганди й готового боронити свою країну зі зброєю в руках.

Третя педагогічна умова впроваджувалася з метою емоційно-ціннісного впливу на старшокласників за допомогою участі у військово-патріотичних спортивних іграх «Хортинг-Патріот», «Сокіл («Джура»), в процесі чого формувалося позитивне ставлення та інтерес до військово-патріотичної діяльності.

Результати дослідження підтвердили загальну гіпотезу дослідження щодо реалізації експериментальної методики підвищення ефективності військово-патріотичного виховання старшокласників в умовах ідейно-світоглядної конфронтації узагальненими показниками динаміки рівнів військово-патріотичної вихованості учнів 10–11-х класів на початку й наприкінці формувального етапу дослідження (табл. 4).

Таблиця 4

Динаміка рівнів військово-патріотичної вихованості старшокласників

Рівні	Експериментальна група				Динаміка	Контрольна група				Динаміка
	на початок експерименту		на кінець експерименту			на початок експерименту		на кінець експерименту		
	осіб	%	осіб	%		осіб	%	осіб	%	
Високий	15	14,4	30	29,0	+14,6	13	14,3	14	15,8	+1,5
Середній	27	25,9	42	40,2	+14,3	25	26,2	26	27,6	+1,4
Низький	62	59,7	32	30,8	-28,9	55	59,5	53	56,6	-2,9

Обговорення. Означена проблема представлена у наукових дослідженнях західних вчених, зокрема, у роботах Ечеваррія [1], А. Міскімон, Б. О'Лофлін, Л. Розель (Miskimmon A., O'Loughlin B., Roselle L.) [2]. У зазначених роботах гібридна війна

розглядається у формі ведення збройної агресії та використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій з метою впливу на масову свідомість громадян. При цьому використання інформаційно-комунікаційних технологій є головною складовою гібридної війни, а допоміжною складовою є ведення збройної агресії за допомогою зброї. Вчені зазначають, що інформаційно-комунікаційна технологія ведення війни спрямована для зміни когнітивної структури таким чином, щоб впливати на зміни в поведінці людей.

Погоджуємося зі вченими Чупрій Л. В., Гай-Нижник П. П. [9, с. 474-481], які розглядають ідейно-світоглядну конфронтацію, що склалася між Україною і Російською Федерацією, як результат гібридної війни (вплив інформаційної її складової на свідомість (підсвідомість) зростаючої особистості), яку здійснює Російська Федерація проти України. За таких умов, зазначають дослідники, завданням консолідації українського суспільства є організація військово-патріотичного виховання учнівської молоді в закладах загальної середньої освіти з метою забезпечення зростаючої особистості від впливу ворожої пропаганди та виховання громадянина-патріота, захисника України, готового зі зброєю в руках боронити свою країну.

Аналіз означеної проблеми демонструє, що в країнах Євросоюзу, зокрема у Франції, на військову підготовку учнівської молоді відводиться близько 300 годин на рік. У закладах освіти Англії щорічну підготовку до служби в Збройних Силах Англії проходять понад 150 тисяч учнів та студентів, що складає третину офіцерського та дві п'ятих молодшого командного складу Збройних Сил країни. В той же час у закладах загальної середньої освіти нашої країни основним навчальним предметом, у процесі якого здійснюється військово-патріотичне виховання, є предмет «Захист України», на вивчення якого відводиться всього 105 годин (10–11-х класи) і 18 годин на навчально-польові заняття [4, с. 2-17].

Тому в сучасних складних умовах звернення до кращого зарубіжного досвіду країн Євросоюзу та країн-членів НАТО з побудови загальнодержавної системи військово-патріотичного виховання молоді є перспективним для нашої країни. Так, зокрема, у Франції та Великій Британії складовими загальнодержавної системи військово-патріотичного виховання у закладах загальної середньої освіти є: початкова військова підготовка; військова підготовка на навчально-польових зборах; навчання у вигляді військових ігор, походів тощо. Крім того, в усіх британських університетах, а також у багатьох політехнічних інститутах та коледжах здійснюється військова підготовка молодшого офіцерського складу для Збройних Сил країни та військово-патріотичне виховання в державних і громадських організаціях

(об'єднаннях, клубах, гуртках, спортивних секціях тощо) [4, с. 2-17].

Водночас, позитивним явищем можна вважати те, що, як свідчать результати соціологічного опитування, проведеного Українським центром Європейської політики у 2020 році («Світове дослідження цінностей 2020 в Україні»), кількість громадян України, які готові захищати свою країну, збільшилася у 2020 році на 16,6 %, а кількість громадян, які не готові захищати свою країну, зменшилась на 4,3 % (у порівнянні з результатами соціологічного опитування за цими ж показниками, проведеного у 2011 році Українським центром Європейської політики) [7, с. 113]. І в цих позитивних зрушеннях є частка зусиль педагогічної науки і практики.

Висновки. Результативність експериментальної роботи засвідчено кількісно-якісними змінами показників військово-патріотичної вихованості в учнів експериментальних і контрольних груп на початку й наприкінці формувальних впливів. Так, кількість старшокласників із високим рівнем військово-патріотичної вихованості в експериментальних групах зросла на 14,6 %, із середнім – на 14,3 %, а з низьким рівнем – зменшилась на 28,9 %. У контрольних групах ця динаміка мала такий вигляд: кількість старшокласників із високим рівнем зросла на 1,5 %, із середнім – на 1,4 %, а з низьким рівнем – зменшилась на 2,9 % (табл. 4).

Порівняння початкових і кінцевих результатів підтвердило ефективність обґрунтованих педагогічних умов військово-патріотичного виховання старшокласників в умовах ідейно-світоглядної конфронтації та необхідність їх творчого використання в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти.

Ми також вважаємо, що в сучасних складних умовах (збройної та інформаційної агресії Російської Федерації проти України) є актуальною проблема розбудови в нашій країні загальнодержавної системи військово-патріотичного виховання, яка передбачає охоплення цим процесом не тільки учнівської молоді допризовного віку, а й молоді до 45 років. Ця ідея закладена в положеннях документа «Про Стратегію воєнної безпеки України» (затверджена Указом Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021) [6], зміст якого екстраполює до необхідності створення в країні потужної територіальної оборони, яка у взаємодії із силовими структурами країни сприятиме підвищенню рівня обороноздатності держави, згуртуванню суспільства, ефективному військово-патріотичному вихованню громадян.

Список використаних джерел

1. Echevarria Antulio J. Operating in the Gray Zone: An Alternative Paradigm for US Military

Strategy 2016, [s. 1.]: US Army War College. Internet resource: <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/1013691.pdf>.

2. Miskimmon A., O'Loughlin B. & Roselle L. *Strategic Narratives: Communication Power and the New World Order*. 2013. Internet resource: http://www.rulac.org/assets/downloads/ILA_report_armed_conflict_2013.pdf.

3. Горовий В. І. Соціокультурні механізми формування ментального імунітету проти зовнішніх маніпуляцій свідомістю населення України: монографія. / [В. Горовий та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2015. 226 с. URL: <https://www.nas.gov.ua/siaz/Ways of development of Ukrainian science/article/16018.008.pdf>.

4. Патріотичне виховання молоді як невід'ємна складова системи забезпечення національної безпеки України. Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень 2016 С. 2-17. Інтернет ресурс: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-06/patriotuzm-d0e63.pdf>

5. Методика формування у старшокласників готовності до захисту Вітчизни в різних типах закладів освіти: метод. посіб. [Остапенко О. І. (ред.), Зубалій М. Д., Тимчик М. В.]. Кропивницький: Імекс-ЛТД. 2019. 168 с.

6. «Про Стратегію воєнної безпеки України». Указ Президента України № 121/2021 від 25.03.2021 URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>.

7. Світове дослідження цінностей 2020 в Україні. Український центр європейської політики. Київ, 2020. 216 с. URL: http://ucep.org.ua/wpcontent/uploads/2020/11/WVS_UA_2020_report_WEB.pdf

8. Форми і методи формування в учнів готовності до захисту Вітчизни : метод. рекомендації / Зубалій М. Д. (ред.), Остапенко О. І., Тимчик М. В. Кропивницький: Імекс-ЛТД. 2019. 72 с.

9. Чупрій Л. В. Гай-Нижник П. П. Формування загальнонаціональної ідентичності українців в контексті сучасних викликів. Гілея: науковий вісник. Вип. 101. № 10, 2015. С. 474-481. URL: <http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/downloads/2015doc.identity.pdf>

References

1. Echevarria, A. J. (2016). *Operating in the Gray Zone: An Alternative Paradigm for US Military Strategy*. Retrieved from <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/1013691.pdf>

2. Miskimmon, A., O'Loughlin, B., & Roselle, L. (2013). *Strategic Narratives: Communication Power and the New World Order*. Retrieved from http://www.rulac.org/assets/downloads/ILA_report_armed_conflict_2013.pdf

3. Horovyi, V. I. (2015). *Sotsiokulturni mekhanizmy formuvannia mentalnoho imunitetu proty zovnishnikh manipuliatsii svidomistiu naseleennia Ukrainy* [Sociocultural mechanisms of formation of mental immunity against external manipulations of consciousness of the population of Ukraine]. Kyiv. Retrieved from <https://www.nas.gov.ua/siaz/Ways of development of Ukrainian science/article/16018.008.pdf>

4. The National Institute for Strategic Studies. (2016). *Patriotychne vykhovannia molodi yak nevidiemna skladova systemy zabezpechennia natsionalnoi bezpeky Ukrainy: Analitychna zapyska* [Patriotic education of youth as an integral part of the system of national security of Ukraine: Analytical note]. Retrieved from <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-06/patriotuzm-d0e63.pdf>

5. Ostapenko, O. I. (Ed.). (2019). *Metodyka formuvannia u starshoklasnykiv hotovnosti do zakhystu Vitshyzny v riznykh tyakh zakladiv osvity* [Methods of formation of high school students' readiness to defend the Homeland in different types of educational institutions]. Kropyvnytskyi: Imex-LTD.

6. The President of Ukraine. (2021). *Pro Stratehiu voiennoi bezpeky Ukrainy* [On the Military Security Strategy of Ukraine]. (*Decree No. 121/2021, March 25.03*). Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>.

7. Ukrainian Center for European Policy. (2020). *Svitove doslidzhennia tsinnosti 2020 v Ukraini* [World Values Survey 2020 in Ukraine]. Retrieved from http://ucep.org.ua/wpcontent/uploads/2020/11/WVS_UA_2020_report_WEB.pdf

8. Zubalii, M. D. (Ed.). (2019). *Formy i metody formuvannia v uchniv hotovnosti do zakhystu Vitshyzny* [Forms and methods of forming students' readiness to defend the Homeland]. Kropyvnytskyi: Imex-LTD.

9. Chuprii, L. V., & Hai-Nyzhnyk, P. P. (2015). Formuvannia zahalnonatsionalnoi identychnosti ukraintsiv v konteksti suchasnykh vyklykiv [Formation of the national identity of Ukrainians in the context of modern challenges]. *Hileia: naukovyi visnyk*, 101(10), 474-478. URL: <http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/downloads/2015doc.identity.pdf/>

Olexander Ostapenko,
PhD in Pedagogy,
Institute of Problems on Education of the NAES of Ukraine,
Kyiv

Mykola Timchyk,
PhD in Pedagogy,
Institute of Problems on Education of the NAES of Ukraine,
Kyiv

MILITARY-PATRIOTIC EDUCATION OF HIGH SCHOOL STUDENTS IN THE CONDITIONS OF IDEOLOGICAL CONFRONTATION

Abstract. *The article highlights the problem of military-patriotic education of high school students in the context of ideological confrontation, which has developed as a result of the armed and information aggression of the Russian Federation against Ukraine, relevant to modern pedagogical theory and practice.*

The essence and purpose of the article is to cover: the current state of military-patriotic education of high school students in terms of ideological confrontation; determination and substantiation of criteria, indicators and levels of military-patriotic education of high school students in the conditions ideological confrontation; pedagogical conditions military-patriotic education of high school students in the conditions of ideological confrontation in general secondary education institutions.

The study used theoretical methods (analysis, synthesis, comparison, classification, systematization, generalization), empirical methods (pedagogical observation, conversation, questionnaires and testing of high school students, pedagogical experiment (ascertaining, formative) and statistical methods were used to compare results research, elucidation of the dynamics of quantitative changes in the levels of military-patriotic education of high school students of general secondary education.

The essence of the concept of “military-patriotic education of high school students in the ideological confrontation” is clarified, the reasons for the low level of military-patriotic education of high school students are the lack of desire to participate in various forms of extracurricular military-patriotic work. The vast majority of teachers of the subject «Defense of Ukraine» are part-time teachers of the humanities and physical education. Hence the problem of methodical training of teachers of the subject “Defense of Ukraine”.

The scientific novelty of the researched problem is that for the first time pedagogical conditions of military-patriotic education of high school students in the conditions of ideological confrontation are developed.

The practical significance of the article is that its materials can be used in organizing and conducting classes on “Defense of Ukraine”, in extracurricular and out-of-school activities on military-patriotic education, training of teachers on “Defense of Ukraine”, leaders of clubs and sections on military-applied sports and games.

Key words: *military-patriotic education, high school students, pedagogical conditions, hybrid war, ideological confrontation, pedagogical conditions, preparation, forms, methods.*

Стаття надійшла до редакції 18.07.2021.
Стаття прийнята до публікації 21.10.2021.